

ПЕРЕСЕЛЕННЯ ЄВРЕЇВ У 1920-Х РОКАХ У РЕСПУБЛІКАНСЬКИЙ КОЛОНІЗАЦІЙНИЙ ФОНД (НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОГО ОКРУГУ)

Проблемам аграризації єврейського населення республіки присвячено значну кількість праць. Цій проблемі присвячені статті Я. Кантора, І. Сапова, А. Шліхтера [1], В. Орлянського [2], С. Сопенко [3], В. Гусєва [4], Я. Хонігсмана [5], О. Рафальського [6] Д. Ровик та О. Розовик [7].

Пропоноване повідомлення має на меті розкрити основні мотиви прийняття та реалізацію переселенської політики щодо єврейського населення на прикладі Волині, з'ясувати відношення єврейської національної меншини регіону до цього процесу.

За переписом населення 1926 р. у Волинському окрузі проживало 689 тис. 136 чол., з них: 63 тис. 578 євреїв (9,2% населення краю, 4,1% всієї єврейської меншини України). За чисельністю єврейське населення округи було третім після українців (451 тис. 548) та поляків (94 тис. 434). На кожну 1000 населення припадало 92 євреї (в цілому по республіці 54). Єврейське населення в основному було сконцентроване у містах та містечках. Так, у Житомирі євреї становили 39,1 % населення міста, Новоград-Волинському – 44% [8, с. 94]. У цих та інших містечках України більшість єврейського населення складали дрібні торговці-крамарі та ремісники-кустарі. Радянська влада згортаючи політику НЕПу, ліквідовуючи дрібного власника (сучасними термінами середній клас) сприяла розоренню євреїв, позбавленню стабільних джерел існування. Частково враховуючи катастрофічне становище єврейства влада вдається до соціального експерименту – переведення частини працездатних євреїв у сільське господарство. Звичайно, це був досить авантюрний крок, адже для єврейського населення землеробська праця – справа не традиційна. Протягом століть життєдіяльності у царській Росії євреї упереджено ставились до землеробської праці. Головну причину такого стану речей О. Іващенко та Ю. Поліщук пов'язують з тим, що царизмові не вдалося зламати традиційної

спрямованості економічного життя євреїв на торгівлю, ремесла й промисли, їхнього упередженого ставлення до землеробської праці [9, с. 103].

Планове переселення євреїв на колонізаційні фонди почалось в 1925 році. Протягом перших двох років на Україні було зареєстровано близько 40000 єврейських сімей, що бажали перейти до землеробства. За твердженням Б. Чирка протягом 1925 – 1926 років для євреїв-переселенців з Київщини, Волині, Полтавщини, Чернігівщини та Поділля було виділено 128460 десятин земельних угідь, розрахованих на створення 8347 господарств [10, с. 74]. За згодою Наркомзему та ЦКНМ у 1925 р. 3000 єврейських сімей повинні були переселитися на колфонди, щоб зайнятися землеробством. З Волинської губернії планувалося переселити 500 сімей до Херсонського округу Одеської губернії. Із загальної кількості виділених на Волинь місць для переселення на Волинську округу та місто Житомир відводилось 250. Хоча в деяких документах зустрічаємо цифру 275 дворів [8, с. 95].

Щоб збільшити кількість добровільних переселенців на землі колонізаційного фонду вживались різні заходи, насамперед агітаційна робота. Так, Новоград-Волинському районі таку роботу серед членів профспілок проводив Кумир, а серед кустарів – Фірова. Агітробота проводилась на єврейській позапартійній конференції, на загальноміських партійних зборах. Були й інші ситуації, коли деякі Райземвідділи відносились до агітаційної роботи зовсім пасивно: не своєчасно повідомлялось єврейське населення про реєстрацію бажаючих переселитись на колективні фонди [11, арк. 11-57]. До того ж були й певні проблеми з реєстрацією єврейського населення. У документах зазначається, “що реєстрація не проводилась скрізь і недостатньо популяризувалася”. З архівних матеріалів ми маємо відомості про кволу реєстрацію у Пулинському районі, у місті Житомирі. До 26 грудня 1925 року у Звягельському районі Волинської округи фактично не йшов процес реєстрації євреїв. Головною причиною цього стало те, що в 1924 році така кампанія вже проводилась, але бажаючих перейти до землеробства не було переселено на відповідні території, внаслідок чого єврейське населення зневірилось в такій

роботі. Окрім того, спостерігалось ще й недбайливе відношення єврейського населення до реєстрації.

У листопаді 1925 р. у Волинському окрузі створюється Окружна комісія (Кесельман – голова, Клапішевський й Алеганов – секретар) для проведення реєстрації населення, що бажає перейти до хліборобства.

Для реалізації переселенської політики по відношенню єврейського населення комісією були відкриті реєстраційні пункти, що розпочати свою роботу з грудня 1925 р. Районні комісії знаходились при Райвиконкомах, у містах, де не було Райвиконкому, реєстрація проводилась у сільських радах.

Слід відмітити, що переселення проводились виключно колективним порядком або шляхом організації колгоспів на місцях виходу, або доприселенням до існуючих вже на місцях вселення колгоспів. Переселенці, що виїжджали групами або по одному повинні були попередити про їх обов'язковий вступ до колгоспів на місцях вселення.

Станом на 18 липня 1925 року по Житомирському округу кількість сімей бажаючих переселитися становила 279 (16424 осіб). За соціальним станом члени переселенських колективів розподілялися наступним чином: 87 робітників та службовців, 76 кустарів, 53 землероби, 33 торговці, 30 інших спеціальностей. До того ж, 890 з них були чоловіки, а 752 – жінки.

У 1925 р. у Херсонському окрузі зараховано землі за 285 родинами з Волині, а 75 – отримали відмову Херсонського окружного земельного відділу, оскільки представляли собою зведені сім'ї (так легше було внести 300 крб. матеріального забезпечення). Впродовж 1925-1926 рр. у Первомайському окрузі оселилося 279 сімей з Житомирщини [7, с. 200]. А в 1926 р. НКЗС відкрив наряди для переселення єврейського населення з Волинського округу на 213 родин: до Криворіжжя – на 155 дворів, до Запорізької округи – на 30, Херсонської – 28. За нашими підрахунками 26 родин відмовились від переселення. Близько 600 родин, у тому числі й з Волинського округу, закріпивши за собою землю на колфондах на півдні України у 1926 році не прибули для польових робіт ні осінню, ні весною 1927 року [8, с. 97]. Таке

відношення єврейського населення до переселенської політики спонукає до роздумів відносно її добровільності та позитивних результатів. Скоріш за все ці сім'ї не мали великого бажання переселятися, а зареєструвались або під впливом активної агітації, або ж під тиском, задля виконання нарядів, що надсилались зверху.

Таким чином, переселенська кампанія серед єврейського населення Житомирщини на південні землі України великого розмаху не набула. Працездатне населення намагалося знайти собі роботу вдома в артілях, місцевих заводах. До того ж переселенська кампанія не до кінця була продуманою. Досвід єврейської сільськогосподарської колонізації на прикладі євреїв Волині свідчить, що ефективна співпраця влади і громадян, незалежно від національної належності, можлива лише на засадах взаєморозуміння і взаємодопомоги.

Література

1. Кантор Я. Єврейське хліборобство на Україні / Я. Кантор // Більшовик України. – 1928. – № 11. – С. 39-49; Сапов І. Єврейський національно-територіальний район / І. Сапов // Більшовик України. – 1928. – № 14. – С. 89-102; Шліхтер А. Правда про єврейське переселення (Із звітної доповіді про результати обслідування єврейських колонізаційних висілків) / А. Шліхтер // Більшовик України. – 1927. – № 9. – С. 18-33.
2. Сопенко С. О деятельности Общества по земельному устройству трудящихся евреев (ОЗЕТа) в 20-е гг. / С. Сопенко // Малочисленные национальности юга Украины: история и современность. – Запорожье, 1990. – С. 70-71.
3. Орлянский В. Экономическое и государственно-правовое положение еврейского населения Запорожского округа в 20-е гг. / В. Орлянский // Еврейское население юга Украины: история и современность. – Запорожье, 1991. – С. 20 -23.

4. Гусєв В. До питання про еміграцію євреїв з України (20-ті роки ХХ ст.) / В. Гусєв // Єврейська історія та культура в Україні: Матеріали конференції (Київ, 21-22 серпня 1995). – К.: Інститут юдаїки, 1996. – С. 44-51.
5. Хонігсман Я. Колективізація, голодомор і занепад єврейського землеробства в Україні / Я. Хонігсман // Український історичний журнал. – 1994. – № 2-3. – С. 66-75.
6. Рафальський О. До питання єврейської сільськогосподарської колонізації Півдня України (спроба історіографічного аналізу) / О. Рафальський // Український історичний журнал. – 2000. – № 6. – С. 67 – 75.
7. Розовик Д., Розовик О. Переселенський рух в Україні: друга половина ХVІ ст. – 1930-ті роки. Монографія / Розовик Д., Розовик О. – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2013. – 406 с.
8. Гуцало Л. Колонізація євреїв Волині на Південь України у 20-ті роки ХХ ст. / Л. Гуцало // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Науково-практичний збірник. – 2008. – № 1. – С. 93-99.
9. Іващенко О. Євреї Волині : кінець ХVІІ – початок ХХ століття / О. Іващенко, Ю. Поліщук. – Житомир: Волинь, 1998. – 192 с.
10. Чирко Б. Національні меншини в Україні (20-30 роки ХХ століття) / Б. Чирко. – К.: Асоціація “Україно”, 1995. – 215 с.
11. ДАЖО. – Ф.р. – 326. – Оп. 1. – Спр. 247. – 114 арк.